

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

УДК 347.4:347.12

Анастасія ЗАКОПАЙ

аспірант кафедри цивільного, господарського та екологічного права Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», просп. Д. Яворницького, 19, Дніпро, Україна, 49005

ORCID: 0009-0002-5147-3118

DOI: 10.32782/LST/2024-2-9

Бібліографічний опис статті: Закопай, А. (2024). Альтернативні (позасудові) способи врегулювання правових спорів: генеза наукових досліджень. *Law. State. Technology*, 2, 47–52. doi: 10.32782/LST/2024-2-9

АЛЬТЕРНАТИВНІ (ПОЗАСУДОВІ) СПОСОБИ ВРЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВИХ СПОРІВ: ГЕНЕЗА НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Метою наукової статті визначено здійснення генези наукових досліджень альтернативних (позасудових) способів врегулювання правових спорів. Зазначено, що врегулювання правових спорів з давніх часів розвитку людства є одним із головних завдань функціонування держави. Підкреслено, що способи врегулювання спорів залежать як від наявних у суб'єкта економічних, соціальних можливостей задоволення його інтересів та потреб, так і від визначення об'єктивних факторів, що обумовлюють обрання того чи іншого способу захисту. Визначено, що врегулювання правових спорів часто пов'язується із застосуванням звернення особи до відповідних юрисдикційних органів, якими є судові органи, адміністративні органи, правоохоронні органи. Зроблено висновок, що належний рівень ефективності таких способів врегулювання спорів, вони характеризуються як необхідністю володіння більш значним процесуальним часом для вирішення конфліктів, так і необхідністю застосування додаткових фінансових витрат, пов'язаних із справлянням судового збору, оплати послуг юридичної допомоги та консультацій тощо. Зроблено висновок, що здійснення наукових досліджень встановлення сутності та системи альтернативних (позасудових) спорів здійснюється в межах розгляду окремих їх різновидів, що не дозволяє встановити їх структуру на основі комплексності. На підставі узагальнень наукових публікацій зроблено висновок, що способи захисту порушених прав та врегулювання правових спорів розуміються як певні прийоми, методи, дії, реалізація яких досягає компромісного чи імперативного вирішення юридичної справи. Підкреслено, що способи захисту порушених прав та інтересів особи реалізуються в межах позасудової та судової форм діяльності. До альтернативних (позасудових) способів захисту прав особи та врегулювання спорів віднесено: адміністративний порядок розгляду скарги; арбітраж; третейський суд; медіація; самозахист.

Ключові слова: нормативно-правове регулювання, медіація, переговори, майнова відповідальність, самозахист, вирішення правових спорів.

Anastasiia ZAKOPAI

Postgraduate Student of the Department of Civil, Economic and Environmental Law, Dnipro University of Technology, 19, Dmytra Yavornytskoho avenue, Dnipro, Ukraine, 49005

ORCID: 0009-0002-5147-3118

DOI: 10.32782/LST/2024-2-9

To cite this article: Zakopai, A. (2024). Alternatyvni (pozasudovi) sposoby vrehuliuvannia pravovykh sporiv: heneza naukovykh doslidzhen [Alternative (out of court) methods of resolving legal disputes: the genesis of scientific research]. *Law. State. Technology*, 2, 47–52. doi: 10.32782/LST/2024-2-9

ALTERNATIVE (OUT OF COURT) METHODS OF RESOLVING LEGAL DISPUTES: THE GENESIS OF SCIENTIFIC RESEARCH

The purpose of the scientific article is to carry out the genesis of scientific research on alternative (out-of-court) ways of settling legal disputes. It is noted that the settlement of legal disputes since the ancient times of human development is one of the main tasks of the functioning of the state. It is emphasized that the methods of settling disputes depend both on the subject's available economic and social opportunities to satisfy his

interests and needs, as well as on the determination of objective factors determining the choice of one or another method of protection. It was determined that the settlement of legal disputes is often associated with the application of a person's appeal to the relevant jurisdictional bodies, which are judicial bodies, administrative bodies, and law enforcement bodies. It was concluded that the appropriate level of effectiveness of such dispute resolution methods is characterized by the need for more procedural time to resolve conflicts, as well as the need to apply additional financial costs related to court fees, payment of legal assistance and consultations, etc. It was concluded that the implementation of scientific research on the establishment of the essence and system of alternative (out-of-court) disputes is carried out within the scope of consideration of their individual varieties, which does not allow establishing their structure on the basis of complexity. Based on the generalizations of scientific publications, it was concluded that the methods of protection of violated rights and settlement of legal disputes are understood as certain techniques, methods, actions, the implementation of which achieves a compromise or imperative solution of a legal case. It is emphasized that the methods of protection of the violated rights and interests of a person are implemented within the framework of extrajudicial and judicial forms of activity. Alternative (out-of-court) methods of protecting personal rights and settling disputes include: administrative procedure for consideration of a complaint; arbitration; arbitration; mediation; self defense

Key words: legal regulation, mediation, negotiations, property liability, self-defense, resolution of legal disputes.

Постановка проблеми. Врегулювання правових спорів з давніх часів розвитку людства є одним із головних завдань функціонування держави. При цьому способи врегулювання спорів залежать як від наявних у суб'єкта економічних, соціальних можливостей задоволення його інтересів та потреб, так і від визначення об'єктивних факторів, що обумовлюють обрання того чи іншого способу захисту. Відсутність узгоджених ustalених трактувань категорій «спосіб» та «засіб» ускладнюють вироблення підходів до здійснення класифікації можливостей врегулювання правових спорів. На законодавчому рівні також поняття «спосіб» не визначається, попри наявне практичне значення його встановлення.

Вироблення авторського підходу до формулювання системи способів вирішення правових спорів вимагає звернення дослідницької уваги до результатів наукових розвідок як представників теоретико-правової юридичної науки, так і представників галузевих юридичних наук, зокрема, науки цивільного права та процесу, адміністративного права та процесу, господарського права та процесу.

Стан наукової розробки проблеми. Вивчення проблеми захисту прав особи та врегулювання правових спорів присвячено чисельні науково-теоретичні публікації: у сфері цивільно-правових досліджень варто виокремити праці О.В. Дзери (Цивільне право України, 2010), А.О. Покровської (Покровська, 2020); у сфері конституційно-правового захисту виокремлюються публікації Ю.С. Разметаєвої (Разметаєва, 2018), Н.В. Мішиної (Мішина, 2015); у сфері адміністративно-правових науково-теоретичних розробок варто виокремити публікації Л.О. Золотухіної, Ю.О. Легези (Золотухіна, Легеза, 2020) та ін.. Дослідження способів врегулювання правових спорів та їх системи, а також визначення сутності окремих їх різнови-

дів залишається предметом наукових розробок та не втрачає актуальності.

Метою наукової статті визначено здійснення генези наукових досліджень альтернативних (позасудових) способів врегулювання правових спорів.

Виклад основного матеріалу. Питання функціонування третейських судів висвітлювалось у дисертації Н. А. Вангородської «Третейський суд в Україні у Х–XVIII ст.» (Вангородська, 2011).

Питання застосування медіації та пошук напрямів її ефективності як способу врегулювання правових спорів досліджувалась у: дисертації І.Г. Ясиновського «Імплементція процедури медіації в українське законодавство: теоретико-правовий аналіз» (2016 р.), де було обґрунтовано класифікацію моделей медіації за рядом таких критеріїв, як: суб'єктність медіатора (де виокремлено юрисдикційну та неюрисдикційну суб'єктність); визначення мети медіації (де вченим виокремлено такі цілі, як, по-перше, спрямованість на повне вирішення спору/урегулювання конфлікту, по-друге, на відмову від судового розгляду конфлікту/спору, або, по-третє, на припинення вже розпочатого такого розгляду; або, по-четверте, на редукування/часткове вирішення конфлікту, зниження обсягу домагань або на перетворення проблеми; по-п'яте, ціллю може бути здійснення оцінки спору/конфлікту й оцінки перспектив його врегулювання (Ясиновський, 2016: 9–10); дисертації Н. Грень на тему «Реалізація права людини на справедливий суд шляхом процедури присудової медіації: теоретико-правове дослідження» (2016 р.), де вченою встановлено, що медіація як спосіб реалізації права на справедливість, слугує інструментом перекладу суб'єктивного сприйняття змісту конфлікту його учасниками в усвідомлення реальних (буттєвих) інтересів усіх зацікавлених сторін і знахо-

дження оптимального рішення, спрямованого на максимально можливе задоволення цих інтересів (2016 р.) Грень, 2016: 128); дисертації А.Г. Бортникової на тему «Правові засади застосування медіації як способу вирішення публічно-правових спорів» (2018 р.), де авторкою встановлено, що визначення процедури медіації має виходити із комплексу послідовних елементів (стадій та етапів), у межах кожного з яких вирішуються локальні завдання, спрямовані на досягнення загальної мети, вироблення консенсуального рішення, і при цьому вченою встановлено, що медіація є альтернативним способом врегулювання публічно-правового спору (Бортникова, 2018: 209) та ін..

Встановлення процедури посередництва (медіації) як способу врегулювання не лише правових конфліктів, але і політико-правових конфліктів, досліджується у дисертаціях представників конституційно-правової науки. Зокрема, варто виокремити такі дисертації, як дисертація О.П. Євсєєва «Процедури в конституційному праві України» (2009 р.), де вченим в основу класифікації конституційно-правових процедур покладено критерій, відповідно до якого в будь-якому процедурно-процесуальному інституті слід виділяти внутрішню і зовнішню форми (сторони), де внутрішня сторона охоплює сутнісні властивості та характеристики того або іншого інституту, а зовнішня – відповідні форми об'єктивації цих властивостей у нормативному матеріалі (Євсєєв, 2009: 105).

Проблематика застосування процедури медіації у цивільно-правових спорів досліджувалась у дисертації Г.О. Огрєнчук «Правове регулювання застосування медіації при вирішенні цивільно – правових спорів» (2016 р.) (Огрєнчук, 2016). Вченою було обґрунтовано, що принципами застосування медіації у цивільно-правових спорів є: «принцип відповідності правового регулювання медіації міжнародним стандартам (зокрема, враховуючи євроінтеграційні прагнення України, необхідним також є врахування вимог законодавства ЄС при здійсненні законопроектної роботи у сфері медіації); принцип мінімального регулювання (полягає у запровадженні правової регламентації відносин в сфері медіації лише тою мірою та в тому обсязі, які необхідні для забезпечення прав та законних інтересів учасників медіації); принцип активної участі держави у впровадженні медіації в правову систему України (Огрєнчук, 2016: 183).

Пошук шляхів оптимізації застосування альтернативних способів врегулювання трудо-правових спорів здійснено у дисертації М.В Сокол «Порядок вирішення колективних трудових спо-

рів і конфліктів в Україні» (2010 р.) (Сокол, 2010: 195), де обґрунтовано висновок, що є необхідним є перегляд нормативно-правового регулювання порядку притягнення до матеріальної відповідальності за порушення законодавства в ході проведення страйку, що дозволило авторці запропонувати зміни до проекту Трудового кодексу України щодо відшкодування матеріальної шкода, завданої роботодавцю страйком, який було визнано судом незаконним, відшкодовується органом, що очолює страйк, в обов'язковому порядку, у визначеному судом розмірі (Сокол, 2010: 195).

Проблематика застосування медіації як альтернативного способу врегулювання кримінально-правових конфліктів між потерпілим та обвинуваченим висвітлено у ряді дисертаційних робіт, зокрема, у науковій праці О. Є. Соловйової «Примирення сторін у кримінальному процесі України» (2006 р.) (Соловйова, 2006), де вченою обґрунтовано, що в основі концепції кримінально-процесуального примирення в Україні покладено можливість реагування на злочинну поведінку, шляхом розв'язання конфлікту між обвинуваченим, підсудним, потерпілим та суспільством поза межами кримінального судочинства, що за формою подібне до європейського варіанту медіації. Дослідження проблеми застосування медіації у відновному правосудді (Микитин, 2010).

Дослідження питання нормативної регламентації арбітражу та третейського врегулювання правових спорів присвячені ряд дисертаційних досліджень. У докторській дисертації Ю. Д. Притики на тему «Теоретичні проблеми захисту прав учасників цивільних правовідносин в третейському суді» (2006 р.) (Притика, 2006: 5960597), де обґрунтовано, що ознаками третейського процесу є: по-перше, регулювання його діяльність встановлюється регламентами, положеннями, статутами відповідних таких правозастосовчих суб'єктів як постійно діючих третейських судів; по-друге, наявність необмеженого права сторін щодо встановлення процедури вирішення спору (диспозитивність третейського розгляду); по-третє, специфічні принципи третейського розгляду правового спору; притаманність спрощеної процедури розгляду спору; по-четверту, спеціальний суб'єктний склад правовідносин. У дисертації О.С. Переверзева «Міжнародний комерційний арбітражний суд з вирішення спорів у сфері торговельного мореплавства» (2006 р.), де авторкою підкреслено на необхідності визначення правової природи міжнародного морського арбітражу, застосування якого дозволяє забезпечити

застосування не лише власного матеріального права держави, де відбувається арбітражний розгляд морських спорів, а й відповідних матеріальних норм іноземного права, до яких відсилає колізійно-правова норма; при цьому авторкою підкреслено на унікальному важливому значенні міжнародного морського арбітражу, що вимагає його визнання інструментом міжнародного приватного права в цілому (Переверзева, 2006: 103). У дисертації С.О. Кравцова «Міжнародний комерційний арбітраж та національні суди» (2016 р.), де автором обґрунтовано, що важливу роль у процесі уніфікації міжнародного комерційного арбітражу посідає проблема делокалізації, де перевагами останнього визначається гарантуванням ним нейтралітету по відношенню до порядку розгляду спорів і обмежує роль національних суддів процесі розгляду спорів без втручання в законодавство іноземної країни, дозволяє сторонам самостійно обирати той закон, який найкращим чином відповідає специфіці угоди та їхнім інтересам (Кравцов, 2016: 202). С.О. Юлдашев «Правове регулювання третейського розгляду господарських спорів» (2006 р.), де автором обґрунтовується доволі сміливий висновок про те, що є необхідним створення недержавних (третейських) судів як складової істими судів в Україні, що

підвищить статус недержавного судочинства, зніме існуючі сьогодні деякі сумніви щодо його легітимності та відкриє дорогу для його широкого розвитку (Юлдашев, 2006: 178).

Спроба узагальнення та систематизації альтернативних способів врегулювання господарсько-правових спорів зроблено у дисертації І.М. Злакомана «Господарсько-правові засоби та форми вирішення інвестиційних спорів» (2011 р.), де автором приділено підвищену дослідницьку увагу питанням врегулювання інвестиційних спорів, що дозволило вченому обґрунтувати висновок, що їх кваліфікуючими ознаками є: «предмет спору, за яким визначається, що спір виник з підстав, пов'язаних із порушеннями інвестиційних правових відносин; суб'єктний склад учасників спору, за яким хоча б один з учасників спору має бути пов'язаним з інвестуванням; специфічні способи вирішення спору» (Злакоман, 2011: 160).

Висновок. При цьому узагальнюючи наведені публікації варто зазначити, що вони не дозволяють вирішити проблематику систематизації альтернативних способів врегулювання правових спорів в цілому, і зокрема, з точки зору порівняльно-правового дослідження, що визначає актуальність подальших наукових розробок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільне право України. Загальна частина: підруч. / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 977 с.
2. Покровська А. О. Розвиток самозахисту як форми захисту цивільних прав у римському праві. *Право і суспільство: актуальні питання і перспективи розвитку*: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. Частина 1. (м. Полтава, 10 грудня 2020 р.). Полтава. 2020. С. 346–348.
3. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини: навч. посіб. Київ: Видавництво «ФОРМ Голембовська О.О.», 2018. 364 с.
4. Mishyna N. V. Doctrine of separation of powers at the local government level: the Ukrainian experience. *Молодий вчений*. 2015. №12. С. 97–101.
5. Золотухіна Л. О., Легеза Ю. О. Гарантії захисту публічного інтересу. *Юридичний бюлетень*. 2020. Випуск 14. С. 39–48
6. Вангородська Н. А. Третейський суд в Україні у Х–XVIII ст.: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 20 с.
7. Ясиновський І. Г. Імплементация процедури медіації в українське законодавство: теоретико-правовий аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016.
8. Грень Н. М. Релізація права людини на справедливий суд шляхом процедури присудової медіації: теоретико-правове дослідження: дис. ... к.ю.н. 12.00.01. Львів, 2016. 174 с.
9. Бортнікова А. Г. Правові засади застосування медіації як способу вирішення публічно-правових спорів: дис. ... к.ю.н. 12.00.07. Київ, 2018. 285 с.
10. Євсєєв О. П. Процедури в конституційному праві України: дис. ... к.ю.н.: спец. 12.00.02 – Конституційне право; муніципальне право. Х.: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2009. 220 с.
11. Огренчук Г. О. Правове регулювання застосування медіації при вирішенні цивільно-правових спорів: к.ю.н.: спец. 12.00.03 – Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. К.: Національна академія внутрішніх справ, 2016. 216 с.

12. Сокол М. В. Порядок вирішення колективних трудових спорів і конфліктів в Україні: дис. к.ю.н.: спец. 12.00.05 – Трудове право; право соціального забезпечення. К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 2010. 223 с.
13. Соловійова О. Є. Примирення сторін у кримінальному процесі України.: к.ю.н.: спец. 12.00.09 – Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2006. 156 с.
14. Микитин Ю. І. Відновне правосуддя у кримінальному процесі: міжнародний досвід та перспективи розвитку в Україні: дис. ... к.ю.н.: спец. 12.00.09 – Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2010. 220 с.
15. Притика Ю. Д. Теоретичні проблеми захисту прав учасників цивільних правовідносин в третейському суді: дис. ... д.ю.н. 12.00.03. К., 2006.
16. Переверзева О. С. Міжнародний комерційний арбітражний суд з вирішення спорів у сфері торговельного мореплавства: дис. ... к.ю.н.: спец. 12.00.03 – Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. К., Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 2006. 116 с.
17. Кравцов С. О. Міжнародний комерційний арбітраж та національні суди.: к.ю.н.: спец. 12.00.03 – Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Харків: Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», 2016.
18. Юлдашев С. О. Правове регулювання третейського розгляду господарських спорів: к.ю.н.: спец. 12.00.04 – Господарське право; господарсько-процесуальне право. К.: Інститут права ім. Володимира Великого Міжрегіональної академії управління персоналом, 2006. 196 с.
19. Злакоман І. М. Господарсько-правові засоби та форми вирішення інвестиційних спорів: к.ю.н.: спец. 12.00.04 – Господарське право; господарсько-процесуальне право. Одеса, Національний університет «Одеська юридична академія», 2011. 214 с.

REFERENCES:

1. Tsyvilne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna [Civil law of Ukraine. General part: subclass]: pidruch. / za red. O. V. Dzery, N. S. Kuznietsovoi, R. A. Maidanyka. Kyiv: Yurinkom Inter, 2010. 977 s. [in Ukrainian].
2. Pokrovska, A. O. (2020). Rozvytok samozakhystu yak formy zakhystu tsyvilnykh prav u rymському pravi [Development of self-defense as a form of protection of civil rights in Roman law]. Pravo i suspilstvo: aktualni pytannia i perspektyvy rozvytku: materialy V Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Chastyna 1. (m. Poltava, 10 hrudnia 2020 r.). Poltava. S. 346–348. [in Ukrainian].
3. Razmietaieva, Yu. S. (2018). Doktryna ta praktyka zakhystu prav liudyny: navch.posib [Doctrine and practice of human rights protection: teaching manual]. Kyiv: Vydavnytstvo "FOP Holembovska O.O.". 364 s. [in Ukrainian].
4. Mishyna, N. V. (2015). Doctrine of separation of powers at the local government level: the Ukrainian experience [Doctrine of separation of powers at the local government level: the Ukrainian experience]. Molodyi vchenyi. 2015. №12. S. 97–101 [in Ukrainian].
5. Zolotukhina, L. O., Leheza, Yu. O. (2020). Harantii zakhystu publicnoho interesu [Guarantees of protection of public interest]. Yurydychnyi biuleten. Vypusk 14. S. 39–48 [in Ukrainian].
6. Vanhorodska, N. A. (2011). Treteiskyi sud v Ukraini u X–XVIII st. [Arbitration court in Ukraine in the X-XVIII centuries]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv. 20 s. [in Ukrainian].
7. Iasynovskiy, I. H. (2016). Implementatsiia protsedury mediatsii v ukrainske zakonodavstvo: teoretyko-pravovyi analiz [Realization of the human right to a fair trial through the judicial mediation procedure: a theoretical and legal study]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv. 20 s. [in Ukrainian].
8. Hren, N.M. (2016). Relaizatsiia prava liudyny na spravedlyvyi sud shliakhom protsedury prysudovoi mediatsii: teoretyko-pravove doslidzhennia [Legal principles of the use of mediation as a method of solving public legal disputes]: dys. ... k.i.u.n. 12.00.01. Lviv. 174 s. [in Ukrainian].
9. Bortnikova, A. H. (2018). Pravovi zasady zastosuvannia mediatsii yak sposobu vyrishennia publicno-pravovykh sporiv [Procedures in the constitutional law of Ukraine]: dys. ... k.i.u.n. 12.00.07. Kyiv, 2018. 285 s. [in Ukrainian].
10. Ievsieiev, O. P. (2009). Protsedury v konstytutsiinomu pravi Ukrainy: dys. ... k.i.u.n.: spets. 12.00.02 – Konstytutsiine pravo; munitsypalne pravo. Kh.: Natsionalna yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho, 2009. 220 s. [in Ukrainian].
11. Ohrenchuk, H. O. (2016). Pravove rehuliuвання zastosuvannia mediatsii pry vyrishenni tsyvilno-pravovykh sporiv [Legal regulation of the use of mediation in the resolution of civil disputes]: k.i.u.n.: spets.

12.00.03 – Tsyvilne pravo i tsyvilnyi protses; simeine pravo; mizhnarodne pryvatne pravo. K.: Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav. 216 s. [in Ukrainian].

12. Sokol, M. V. (2010). Poriadok vyrishennia kolektyvnykh trudovykh sporiv i konfliktiv v Ukraini [The procedure for resolving collective labor disputes and conflicts in Ukraine]: dys... k.iu.n.: spets. 12.00.05 – Trudove pravo; pravo sotsialnogo zabezpechennia. K.: Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho. 223 s. [in Ukrainian].

13. Soloviova, O. Ie. (2006). Prymyrennia storin u kryminalnomu protsesi Ukrainy [Reconciliation of the parties in the criminal process of Ukraine]: k.iu.n.: spets.. 12.00.09 – Kryminalnyi protses ta kryminalistyka; sudova ekspertyza; operatyvno-rozshukova diialnist. Kharkiv: Kharkivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav. 156 s. [in Ukrainian].

14. Mykityn, Yu. I. (2010). Vidnovne pravosuddia u kryminalnomu protsesi: mizhnarodnyi dosvid ta perspektyvy rozvytku v Ukraini [Restorative justice in the criminal process: international experience and prospects for development in Ukraine]: dys. ... k.iu.n.: spets.. 12.00.09 – Kryminalnyi protses ta kryminalistyka; sudova ekspertyza; operatyvno-rozshukova diialnist. Ivano-Frankivsk: Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka. 220 s. [in Ukrainian].

15. Prytyka, Yu. D. (2006). Teoretychni problemy zakhystu prav uchasykiv tsyvilnykh pravovidnosyn v treteiskomu sudi [Theoretical problems of protecting the rights of participants in civil legal relations in the arbitration court]: dys. ... d.iu.n. 12.00.03. K., 2006. [in Ukrainian].

17. Pereverzieva, O. S. (2006). Mizhnarodnyi komertsiiiny arbitrazhnyi sud z vyrishennia sporiv u sferi torhovelnoho moreplavstva [International Commercial Arbitration Court for the Resolution of Disputes in the Field of Merchant Shipping]: dys. ... k.iu.n.: spets. 12.00.03 – Tsyvilne pravo i tsyvilnyi protses; simeine pravo; mizhnarodne pryvatne pravo. K., Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho. 116 s. [in Ukrainian].

18. Kravtsov, S. O. (2016) Mizhnarodnyi komertsiiiny arbitrazh ta natsionalni sudy [International commercial arbitration and national courts]: k.iu.n.: spets. 12.00.03 – Tsyvilne pravo i tsyvilnyi protses; simeine pravo; mizhnarodne pryvatne pravo. Kharkiv: Natsionalnyi universytet "Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho". [in Ukrainian].

19. Iuldashev, S. O. (2006). Pravove rehuliuвання treteiskoho rozghliadu hospodarskykh sporiv [Legal regulation of arbitration of economic disputes]: k.iu.n.: spets.. 12.00.04 – Hospodarske pravo; hospodarsko-protseualne pravo. K.: Instytut prava im. Volodymyra Velykoho Mizhrehionalnoi akademii upravlinnia personalom. 196 s. [in Ukrainian].

20. Zlakoman, I. M. (2011). Hospodarsko-pravovi zasoby ta formy vyrishennia investytsiinykh sporiv [Economic and legal means and forms of settlement of investment disputes]: k.iu.n.: spets. 12.00.04 – Hospodarske pravo; hospodarsko-protseualne pravo. Odesa, Natsionalnyi universytet "Odeska yurydychna akademiia" 214 s. [in Ukrainian].